

Historia

Słowo wstępne

Autorem historii Koluszek zamieszczonej w naszym serwisie jest pedagog i historyk - Tadeusz Biernacki. Autor ukończył Wyższą Szkołę Nauczycielską na Wydziale Historycznym w Kielcach. Uzyskał tytuł magistra historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Przez wiele lat pracował w szkołach podstawowych i średnich ucząc historii, w latach 1963-1986 był dyrektorem Szkoły Podstawowej nr 2 w Koluszkach. Szczególne zainteresowanie wykazywał historią okresu międzywojennego i latami okupacji. W okresie II wojny światowej bezpośrednio stykał się z ruchem oporu, był również uczniem tajnej szkoły średniej.

Tadeusz Biernacki ma na swoim koncie liczne publikacje w wielu pismach. Opracowania o większym zakresie to: „Koluszki w okresie okupacji hitlerowskiej”, „Rozwój ruchu młodzieżowego na Kielecczyźnie”, czy „Dzieje tajnej oświaty w Koluszkach.

W latach swej pracy zawodowej był aktywnym działaczem Związku Nauczycielstwa Polskiego i radnym Miejskiej Rady Narodowej. Za swą działalność był odznaczony: Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Za zasługi oświatowe został odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej i Złotą Odznaką Związku Nauczycielstwa Polskiego. Posiada również odznaczenia: Zasłużony dla woj. piotrkowskiego i Zasłużony dla woj. łódzkiego.

Najdawniejsze dzieje Koluszek

Koluszki to miejscowość, która pozornie wydaje się, że jest pozbawiona tradycji i głębszych korzeni. W rzeczywistości ma ona inspirująco długą historię, która sięga końca XIV wieku. Pierwsza wzmianka o Koluszkach pochodzi z 1399 roku, kiedy to Coluszcovice zostały zarejestrowane w Sądowych Księgach Brzezin. Na przełomie XIV i XV wieku poprzez Koluszki przechodził ważny szlak handlowy zwany bałtycko - ruskim. Wiódł on od Łęczycy, przez Brzeziny, Koluszki, Inowódz, Opoczno do Sandomierza.

Istnieje kilka hipotez dotyczących nazwy osady. Jedna z nich głosi, że pierwszym właścicielem naszej

miejsowości był Koluch a następnie jego syn Kuluszek. Inna wersja głosi, że nazwa Kuluszki pochodzi od ryby zwanej „Koluszka”, która stanowiła bogactwo pobliskich stawów i rozlewisk. W przeszłości, obszary na których obecnie znajduje się nasze miasto, były silnie zalesione. Z tego okresu nie mamy dokładniejszych danych na temat osady a nawet ile zamieszkiwało tu mieszkańców. Pierwsze dane o liczbie mieszkańców pochodzą dopiero z 1775 roku. Według tych danych dowiadujemy się, że żyło tu 141 osób w 19 domach. Z tych danych wiemy też, że najstarszą częścią Kuluszek są tzw. „Stare Kuluszki” do których zaliczamy ulicę Brzezińską - na jej przedłużeniu w kierunku Bogdanki. Kolejny zapis o Kuluszkach pojawia się w 1790 roku. Dowiadujemy się z niego, że w najstarszej części osady znajdowały się 23 domy, a także młyn, browar, karczma i tartak. W latach 1797 - 1846 w pobliżu osady powstały cztery kolonie czynszowe, w których zamieszkiwało 20 rodzin kolonistów niemieckich. Osady te to Katarzynów, Felicjanów, Stefanów i Słotwiny.

W 1831 roku nową częścią Kuluszek jest Kowalszczyzna, w której istniał już folwark i kolonia Wypalenisko. Pod koniec XIX wszystkie wyżej wymienione miejscowości weszły w skład osady zwanej Kuluszkami. Większego znaczenia Kuluszki nabrały dopiero, kiedy przystąpiono do budowy kolei Warszawsko - Wiedeńskiej w 1840 roku.

2. IX 1846 roku wyruszyła po raz pierwszy z Kuluszek do Piotrkowa trybunalskiego lokomotywa zbudowana w Belgii. W miarę przemysłowego rozwoju Łodzi zaszła potrzeba połączenia jej z linią Warszawsko - Wiedeńską. Pierwszy pociąg z Kuluszek do Łodzi wyruszył 19 XI 1865 roku. Znaczenie węzła wzrosło jeszcze bardziej, gdy w 1885 roku nastąpiło dalsze połączenie Kuluszek ze Skarżyskiem Kamiennym przez Tomaszów Mazowiecki oraz wybudowanie linii kolejowej do Łodzi Kaliskiej i połączenie jej z Pabianicami, Zduńską Wolą, Kaliszem i Poznaniem. Od tej pory Kuluszki stały się jednym z większych węzłów kolejowych. Po obu stronach linii kolejowej zaczęło rozwijać się budownictwo mieszkalne. W początkowym okresie było ono bezplanowe i chaotyczne. Wytyczane ulice nie miały twardej nawierzchni i kanalizacji. Jednak doskonałe połączenie z większymi ośrodkami miejskimi miało wielki wpływ na dalszą rozbudowę Kuluszek. Ulice: Brzezińska i 3-Maja stały się najważniejszymi ulicami osady. Centrum Kuluszek to dworzec kolejowy. Wybudowano tu budynek stacyjny, wieżę ciśnień oraz w pobliżu budynki murowane z czerwonej cegły dla kolejarzy. Według danych z 1883 roku wynikało, że w osadzie mieszkało 399 mieszkańców. Praca na kolei, w usługach i handlu miały duży wpływ na dalszy rozwój tej miejscowości.

W początkach XX wieku zaczyna kształtować się tu wyraźnie środowisko robotnicze. Rodziny kolejarzkie stanowią ok. 50% mieszkańców. Pozostałą grupę stanowią rolnicy, kupcy, rzemieślnicy oraz dojeżdżający do pracy w Łodzi. Zwiększająca się liczba zatrudnionych wpływa na to, że łączą się oni w organizacje związkowe i partyjne. Na tym terenie dość szybko rozwija się działalność Polskiej Partii Socjalistycznej, która nawet włącza się do strajku generalnego podczas wydarzeń w 1905 roku. Ciągłe zwiększająca się liczba ludności przyczynia się do powstania w 1904 roku parafii rzymsko - katolickiej pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP, oraz plebani. Pierwszym proboszczem zostaje ksiądz Ignacy Dąbrowski. Szybka rozbudowa budownictwa szczególnie drewnianego przyczynia się do budowy strażnicy przeciwpożarowej z remizą strażacką, oraz organizacją Ochotniczej Straży Pożarnej po wschodniej stronie miasta. Po tej samej stronie powstaje też targowisko - rynek. Od tej pory mieszkańcy osady nie muszą wybierać się po większe zakupy do Brzezin czy Jeżowa. Wtorek staje się dniem targowym. Początek XX wieku jest dla Kuluszek bardzo korzystny. Szybkie procesy urbanizacyjne i budowa wielu obiektów handlowych, przemysłowych i mieszkaniowych stwarza dla osady wiele cech zbliżonych do miejskich. Jednak wybuch I wojny

światowej w 1914 roku zahamował na kilka lat dalszy proces rozbudowy miasta. Niełatwa więc była dalsza droga do rozwoju Koluszek. Jeszcze przez wiele lat osada ta nadal nie miała praw miejskich. Prawa te uzyskała dopiero po II wojnie światowej.

Koluszki w okresie międzywojennym

Osiedle miejskie w Koluszkach zaczęło dość szybko rozwijać się po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Na podstawie wielu informacji z tych lat i dokumentów statystycznych dowiadujemy się, że na rozwój osady wielki wpływ miał rozwój komunikacji kolejowej w naszym mieście. W pasie podmiejskim powstaje wiele domków jednorodzinnych, letniskowych i domów kolejarzy. Na ogólną liczbę 15 tysięcy mieszkańców zamieszkałych w latach 30-tych w granicach gmin Długie i Gałkówka w osadzie Koluszki zamieszkiwało 3557 osób. Źródła i dokumenty z tego okresu wykazują, że głównymi środkami utrzymania była praca na kolei, handel i praca w przemyśle.

Przed wybuchem II wojny światowej Koluszki osiągały stan rozwoju typowy dla dużej osady miejskiej. Pomimo dość znacznego wzrostu liczby ludności nadal nie mają one praw miejskich i podlegają administracyjnie dwóm gminom - Gminie Długie i Gminie Gałkówek. W okresie tym stale aktualna była walka mieszkańców Koluszek o nadanie swej miejscowości praw miejskich. Trudno obecnie dociec dlaczego ta walka była daremna. Wraz z rozwojem zabudowy mieszkalnej zaczęły powstawać różnego typu przedsiębiorstwa, instytucje typowe dla osiedli miejskich oraz obiekty przemysłowe. W latach 1918 - 1939 powstały tu: 2 tartaki, parowozownia w Słotwinach, wytwórnia ciśnieniomierzy, Kasa Spółdzielcza i Spółdzielnie Spożywców „Społem”. Po stronie zachodniej miasta powstaje Urząd Pocztowy, Kino, cegielnia, restauracja i wiele sklepów. Koło Polskiej Macierzy w 1917 roku utworzyło Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum Humanistyczne. Do 1921 roku w Koluszkach działa też Wiejski Sąd Pokoju dla 4-ech gmin.

Linie kolejowe ułatwiały objęcie przez Koluszki funkcji ponad lokalnej obsługi ludności. W okresie międzywojennym powołano do działania również dwie szkoły powszechne: Szkołę Powszechną Nr 1 przy ul. 3 maja i Szkołę Powszechną Nr 2 przy ul. Kościuszki. Do tych szkół uczęszczały dzieci miejscowe oraz z sąsiednich okolic i wiosek, gdzie nie było szóstych i siódmych klas. Warunki lokalowe szkół były dość dobre, za wyjątkiem Szkoły Nr 2, która powstała w 1935 roku i mieściła się w budynku wynajętym. Gimnazjum i Liceum oraz Szkoła Nr 1 zajmowały duże budynki, które wybudowano przy pomocy społeczeństwa i wielkiej jego ofiarności. Jak na tamte czasy szkoły były bardzo dobrze urządzone i wyposażone w sprzęt i pomoce naukowe. Posiadały też sale gimnastyczne. We wszystkich szkołach była bardzo dobrze zorganizowana działalność kulturalna. Pod kierunkiem uzdolnionych i dobrze przygotowanych nauczycieli działały chóry, zespoły muzyczne i sportowe. Na szczególną uwagę zasługuje też działalność różnych organizacji szkolnych w tym ZHP. oba budynki: Liceum i Szkoły Podstawowej Nr 1 zostały spalone przez okupanta w 1939 roku.

W okresie największego rozwoju osady w 1936 roku na posiedzeniu Sejmiku Powiatowego w Brzezinach podjęto decyzję wystąpienia do władz wojewódzkich o powołanie miasta Koluszki. W 1937 przystąpiono do pomiarów obszarów pod przyszłe miasto. Działania te nie zostały zakończone gdyż przeszkodziła w tych pracach II wojna światowa. Zdołano jedynie wykonać orientacyjną mapę terenów, które miały obejmować przyszłe miasto. W wyniku tych pomiarów ustalono, że miasto to zajmować będzie obszar ok. 559 ha. Jeszcze przed wybuchem wojny wykonano kilka działań w

zakresie infrastruktury. Dokonano też podłączenia sieci energetycznej do Łódzkiego Okręgu Energetycznego, rozbudowano również na miarę ówczesnych czasów sieć telefoniczną. Ponadto opracowano plan rozbudowy wodociągów.

Wybuch II wojny światowej zahamował dalsze działania i jeszcze bardziej skomplikował administracyjny układ Koluшек w okresie wojny. W przededniu wybuchu wojny nasiliła się na terenie Koluшек i w sąsiednich gminach, do których należały Koluшки działalność partii politycznych a szczególnie Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Narodowego. Działalność ta szczególnie ukierunkowana była dążeniami do umocnienia na tym terenie wpływów do działalności dla przyszłego miasta. Mimo wielu zabiegów ze strony władz administracji powiatowej i aktywów politycznych nie udało się Koluшkom do końca 1939 roku uzyskać praw miejskich. Wojna i okupacja hitlerowska opóźniły ten proces. Pod koniec lat 30-tych rozbudowa jednorodzinna na terenie osady stanowiła 68,8% całej substancji mieszkalnej. Domostwa od 5-15 izb mieszkalnych charakterystyczne dla architektury małych miast stanowiły 27,5 % zabudowy, nieliczny procent stanowiły obiekty większe: dwu i trzy kondygnacyjne. Koluшки w ostatnich latach tuż przed wybuchem wojny reprezentowały pod względem urbanistycznym typ pośredni, między dużą osadą a małym miastem. Do rzędu miast w tym okresie kwalifikowały je przede wszystkim - liczba mieszkańców i pozarolniczy charakter zatrudnienia.

Koluшки po II Wojnie Światowej

Wyzwolenie Koluшек spod okupacji hitlerowskiej nastąpiło 18 stycznia 1945 roku. Już 4 godziny po wyzwoleniu z inicjatywy Włodzimierza Mikołajewskiego zwołano zebranie mieszkańców Koluшек. Utworzono na nim Komitet Obywatelski. Inicjator zebrania wybrany został tymczasowym burmistrzem. Powołano również polskich sołtysów dla wsi wchodzących w skład Koluшек oraz milicję obywatelską. Sekcja Oświatowa przystąpiła do uruchomienia szkolnictwa. Komitet Obywatelski zaczął funkcjonować jako Rada Narodowa Miasta. Mimo, że Koluшки nadal nie uznane były jako miasto, interpretowano ten stan jako tymczasową Radę Miejską. Uruchomiono agendy miejskie i aparat gospodarczy. 23 stycznia 1945 roku zaczyna swą działalność również Spółdzielnia „Społem”. 29 stycznia rozpoczęto naukę w Gimnazjum, które uznano za Gimnazjum Miejskie. Od 1 lutego wznowiły pracę szkoły podstawowe. Pod Zarząd Miasta przejęto mleczarnię, ponemieckie kino, cegielnię, 2 tartaki i młyn. Powołano do życia także tymczasowy Zarząd Banku Ludowego, który przystąpił do wymiany pieniędzy niemieckich na polskie. 14 marca 1945 roku przeprowadzono wybory władz. Wybrano Radę Miejską, ławników i burmistrza. Został nim Antoni Stępniewski.

Koluшки szybko zaludniały się i stawały miastem z prawdziwego zdarzenia, pomimo, że nadal praw miejskich nie posiadały. Według wstępnego spisu ludności wynikało, że na dzień 4 kwietnia 1945 roku zamieszkiwało na terenie osady 6874 osoby. Wraz z osobami niezameldowanymi ogólną liczbę ludności zamieszkującą w Koluшkach oszacowano na ponad 7 tysięcy osób. Statystyka narodowościowa wykazywała, że zamieszkiwało tu 6701 Polaków, 157 Niemców, 6 Żydów i 24 prawosławnych innych narodowości.

18 czerwca 1945 roku uzyskano uchwałę Powiatowej Rady Narodowej w Brzezinach popierającą roszczenia Koluшек do praw miejskich. 18 stycznia 1947 roku Regionalny Urząd Planowania Przestrzennego w Łodzi zaprojektował granice przyszłego miasta, a 1 kwietnia 1949 roku ukazuje się Zarządzenie Ministra Administracji Publicznej o prawach miejskich dla Koluшек. Zmiany, które

nastąpiły w wyniku decyzji najwyższych władz administracji państwowej miały dla Koluшек bardzo duże znaczenie.

Według danych statystycznych nie najgorsza była sytuacja ekonomiczna nowo utworzonego miasta. W Koluשkach było już wtedy 5 średnich przedsiębiorstw przemysłowych, 65 sklepów i sklepików, zawód urzędnika wykonywało 489 osób, robotników dojeżdżających do pracy było 195 osób, robotników przemysłowych 205. Do miejscowych szkół uczęszczało 1402 uczniów. Na terenie Koluшек było 620 domów mieszkalnych w tym 32 dwukondygnacyjne i 12 o trzech kondygnacjach. Ale w dążeniach do dalszego rozwoju Koluשki napotykały także na trudności. Nie wynikały one bynajmniej ze sfery ekonomicznej, ale ze sporów, które toczyły się między Koluשkami, Brzezunami i sąsiednimi Gminami, kierującymi się własnymi interesami. Pomimo, że Koluשki wyszły z II wojny światowej obronną ręką, to jednak miały wiele do zrobienia w najbliższej przyszłości. Ogromne straty zanotowano w komunikacji, oświacie i kulturze.

Działania wojenne sprawiły, że na terenie Koluшек w okresie wojny nie budowano domów mieszkalnych, a te które istniały nie były remontowane. Na skutek tych zaniedbań 45% budynków mieszkalnych wymagało kapitalnego remontu. Największą bolączką w powojennym mieście był brak mieszkań. Aby rozwiązać ten problem w 1964 roku powstał pomysł organizacji Spółdzielni Mieszkaniowej. Zarejestrowano wtedy w Sadzie Rejonowym powstanie Koluשkowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Członkami założycielami były 34 osoby. Pierwsze budynki spółdzielcze powstały przy ulicy Tragutta a następne przy ul. Głowackiego. Spółdzielnia rozwijała się bardzo szybko, ciągle wzrastała liczba jej członków. Z czasem budowa dalszych budynków została zahamowana ze względu na brak wodociągów i kanalizacji. Należało przystąpić do budowy infrastruktury miejskiej łącznie z opracowaniem dokumentacji. W latach 70-tych powstały również 4 osiedla domków jednorodzinnych dla ponad 2000 osób. Wymienić należy również zakłady pracy, które budowały bloki dla swych pracowników. Zakładami takimi były: Odlewnia Żeliwa, CPN i PKP. Pod koniec lat 70-tych powstała druga Spółdzielnia Mieszkaniowa „Odlewnik”. Liczba mieszkańców objętych budownictwem spółdzielczym w latach 90-tych przekroczyła 5 tysięcy.

Zakłady pracy, które powstały w okresie powojennym w różnych okresach czasu dały zatrudnienie dla kilku tysięcy osób. W okresie powojennym wybudowano 4 duże budynki szkolne, uruchomiono także Szkołę Specjalną z internatem dla dzieci specjalnej troski i 3 przedszkola. Ponadto dla potrzeb ludności oddano do użytku 2miejskie przychodnie zdrowia i 3 przychodnie zakładowe. W okresie powojennym wybudowano też Kolejowy Dom Kultury z salą widowiskową i sceną. W roku 1989 Koluשki miały 96 ulic z pełnym oświetleniem a sieć wodociągowa przekraczała 30 kilometrów.

Wielkość i rozmiar tych inwestycji była ogromna. Była to zasługa dawnego pokolenia, które z wielkim poświęceniem zaangażowaniem brało udział w rozbudowie miasta. Wielkim sukcesem było nadanie Koluשkom w 1975 roku w skali krajowej nagrody „ Mistrza Gospodarności”. Realizując wiele ambitnych zadań, ówczesne władze poświęcały dużo czasu i wysiłku sprawom związanym z upiększeniem miasta i utrzymaniem go w czystości i dbałości o tereny zielone. Dbałość o te tereny to przede wszystkim powstanie parku miejskiego po wschodniej stronie miasta oraz zainstalowanie w nim lamp oświetleniowych. Oprócz posadzenia ciekawych drzew, w parku powstało wiele klombów kwiatowych. A zakupione z funduszy miejskich ławki upiększały główne aleje parkowe.

Ważnym przedsięwzięciem dla miasta było wybudowanie w 1975 roku wiaduktu nad torami kolejowymi, który znacznie ułatwiał przejazd i przejście dla wzmożonego ruchu kołowego i pieszego.

Przy Zakładzie Odlewniczym wybudowano ciepłownię, dzięki której ponad 50 budynków mieszkalnych otrzymało z niej ogrzewanie i ciepłą wodę. Następnym ważnym przedsięwzięciem inwestycyjnym dla miasta było wybudowanie w latach 80-tych Stacji Uzdatniania Wody oraz doprowadzenie gazu ziemnego do budynków mieszkalnych i wielu zakładów pracy.

W czasach obecnych nie zdajemy sobie nawet z tego sprawy, że bez tych inwestycji nie moglibyśmy żyć normalnie, a miasto nasze niewiele różniłoby się od niektórych przeciętnych osiedli wiejskich.

Historia naszego miasta jest bardzo ciekawa. Na wiele wydarzeń i zachodzących zmian patrzemy dziś nieco inaczej. Pamiętajmy jednak, by tych osiągnięć nie zmarnować, ale pozostawić je jako chlubę do naśladowania dla następnych pokoleń.

Tadeusz Biernacki

Więcej informacji o historii Kuluszek na www.historiakuluszek.pl